

Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz, prof. dr hab.
Instytut Geografii Miast, Turystyki i Geoinformacji
Wydziału Nauk Geograficznych
Uniwersytet Łódzki

Wpłynęło dnia
2023-09-18

.....

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ MGR KAROLINY ANIELSKIEJ
*RELACJE MIĘDZY ROZWOJEM DZIAŁALNOŚCI INNOWACYJNYCH
A PROCESAMI GENTRYFIKACJI W PRZESTRZENI MIASTA*

Recenzowana rozprawa doktorska mgr Karoliny Anielskiej - przygotowana w Instytucie Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie pod kierunkiem prof. dr hab. Bolesława Domańskiego jest obszernym, liczącym blisko 240 stron, opracowaniem mieszczącym się w nurcie badań geograficzno-ekonomicznych, poświęconym wzajemnym związkom procesów gentryfikacji i działalności innowacyjnej.

Temat pracy oceniam jako niezwykle interesujący i aktualny nie tylko w kontekście kształtowania przestrzeni miasta i przemian społecznych, ale także konsekwencji pandemii COVID 19. Wzajemne oddziaływanie działalności innowacyjnej i gentryfikacji jest ważnym i oryginalnym problemem badawczym.

Zakres przestrzenny realizowanych przez doktorantkę badań zamyka się w granicach dwóch obszarów gentryfikacji w centrum Krakowa i jednego w pobliżu centrum Warszawy..

Głównym celem pracy, zasygnalizowanym już w tytule rozprawy, zgodnie z deklaracją autorki jest „*uchwycenie i wyjaśnienie relacji pomiędzy rozwojem działalności innowacyjnych a procesami gentryfikacji w przestrzeni miasta*”. Zarówno w tytule jak i w celu pracy zabrakło podkreślenia, że badano powiązania wzajemne.

Cele szczegółowe autorka określiła jako odpowiedzi na trzy pytania badawcze:

1. W jaki sposób wybory firm i innych podmiotów związanych z działalnościami innowacyjnymi oraz ich pracowników wpływają na gentryfikację?
2. W jaki sposób gentryfikacja wpływa na rozmieszczenie działalności innowacyjnych w przestrzeni miasta?

3. W jaki sposób dzielnice innowacji mogą wspierać rozwój działalności innowacyjnych i gentryfikację społecznie akceptowalną uwzględniając zmiany wynikające z pandemii COVID-19?

Temat rozprawy został jasno sformułowany, a układ treści, podzielonej na sześć zasadniczych rozdziałów oraz wstępem i podsumowaniem, oceniam jako czytelny i logiczny. Moje wątpliwości budzi skromna zawartość pierwszej części pracy nazwanej przez autorkę *Wstępem*. Niezależnie od obszernego powoływania się na literaturę w następnych rozdziałach powinien być w nim zamieszczony przegląd literatury (205 pozycji zamieszczono w spisie literatury).

Autorka nie pokusiła się o sformułowanie hipotez badawczych, które są, moim zdaniem, bardzo istotnym elementem każdej rozprawy naukowej. Samo postawienie pytań badawczych wywołuje pewien niedosyt. Zadanie trzech pytań rozpoczynających się od frazy: *W jaki sposób...* budzi oczekiwanie, że autorka wskaże sposoby wzajemnych powiązań.

Bardzo istotny dla całej pracy jest rozdział pierwszy zatytułowany *Podstawowe pojęcia, dyskusja teoretyczna i dotychczasowy stan badań* w. Powołując się na liczne pozycje literatury obcojęzycznej i polskiej autorka omawia rozmaite definicje dotyczące działalności innowacyjnej i gentryfikacji i proponuje własne O ile określenie działalności innowacyjnej oraz dzielnicy innowacji nie budzi zastrzeżeń, o tyle pojęcie gentryfikacji budzi pewne wątpliwości. Autorka uznała za gentryfikację „*zmiany społeczno-ekonomiczne na danym obszarze wraz ze zmianami w wartości i cenie nieruchomości na obszarze całego miasta*”. Wszak wartość i ceny nieruchomości są częścią procesów ekonomicznych, zaś założenie, że proces ten dotyczy obszarów w całym mieście uważam za zbyt szerokie. Zdaniem autorki takie założenie wynika z występowania różnych fal i rodzajów gentryfikacji.

Oprócz wyjaśnienia pojęć w rozdziale pierwszym szeroko omówione zostały w obrębie działalności innowacyjnej zagadnienia koncentracji wiedzy i kompetencji w przestrzeni miejskiej, ekosystemy innowacji, skupiska działalności innowacyjnej oraz omówiono typy i zasoby dzielnic innowacyjnych. W przypadku gentryfikacji wskazano jej rodzaje, czynniki kształtujące ten proces, wskaźniki, opisano gentryfikację społecznie akceptowalną oraz porównano ten proces z działalnością innowacyjną.

Należy podkreślić umiejętność właściwego wykorzystania dostępnej literatury oraz formułowania na jej podstawie własnych wniosków.

Drugi rozdział dotyczy zastosowanych w pracy metod badawczych. Autorka podzieliła je na ilościowe i jakościowe i zamieściła w tab.1, w której obok nazwy metody pokazany jest okres badań. Była to z jednej strony analiza przestrzenna zarówno działalności innowacyjnych jak i procesów gentryfikacji oraz wywiady pogłębione i badania ankietowe. Zastosowane metody uważam za właściwie dobrane i prawidłowo zaprezentowane w pracy (wzory ankiet i wywiadów zamieszczone w załącznikach, cytowanie wypowiedzi respondentów w tekście).

Do analizy przestrzennej wybrano działalności innowacyjne wg klasyfikacji PKD z sekcji J czyli związane z oprogramowaniem, doradztwem w zakresie informatyki i zarządzaniem urządzeniami informatycznymi oraz z sekcji M obejmujące badania naukowe i prace rozwojowe w dziedzinie biotechnologii, a także pozostałych nauk przyrodniczych i technicznych oraz badania naukowe i prace rozwojowe w dziedzinie nauk społecznych i humanistycznych. Lokalizując wymienione działalności w przestrzeni miasta utworzono mapy skupień w programie QGIS, wybierając promień rzędu 500 m, który określał zakres obszaru, na który ten punkt będzie miał wpływ. Ta część badań nie budzi wątpliwości.

W celu wyznaczenia obszarów gentryfikacji wybrano dane dotyczące zmian w strukturze wieku pozyskanych (w granicach 25-40 lat) z urzędów miejskich Krakowa i Warszawy oraz zmian w cenach transakcyjnych lokali mieszkaniowych uzyskanych z rejestru nieruchomości w Warszawie (dla obrębów) i Miejskiego Systemu Informacji Przestrzennej w Krakowie (dla jednostek urbanistycznych).

Do zbadania relacji między działalnościami innowacyjnymi a procesem gentryfikacji zaproponowano badania ankietowe i wywiady pogłębione. Te pierwsze przeprowadzono w 2020 r. w systemie online przy użyciu serwisu Maptionnaire z 98 respondentami w Krakowie i 44 respondentami w Warszawie. Przeszło dwukrotnie mniejsza liczba respondentów w stolicy wiąże się z mniejszym obszarem badań (tylko jedna dzielnica innowacji) w stolicy.

W 2021 r. badania ankietowe przeprowadzono również z osobami prowadzącymi lokale usługowe. Tu także liczby rozdawanych ankiet w obu badanych miastach są odmienne. W Krakowie zebrano w sumie 59 kwestionariuszy, zaś w Warszawie 30. W każdym z miast przeprowadzono ponadto po 4 wywiady z ekspertami zajmującymi się innowacjami.

Dysproporcje dotyczyły również uzyskanych wywiadów pogłębionych z pracownikami firm innowacyjnych – 20 w Krakowie i jedynie 8 w Warszawie. Lista pytań budzi wątpliwości. Uważam, że zapytanie o miejsce zamieszkania to stanowczo za mało jak na

charakterystykę pracownika firmy innowacyjnej. Niezbędne, moim zdaniem, byłoby pytanie o wiek, płeć, wykształcenie i stan rodzinny, gdyż takie cechy w najlepszy sposób określiłyby tę grupę zawodową. W tekście opisującym metody brak odnośników odsyłających do umieszczonych na końcu pracy załączników z listami pytań.

Kolejny trzeci rozdział omawiający wyznaczenie studiów przypadku kończy rozważania wstępne pracy. Aby pokazać granice obszarów działalności innowacyjnych dokonano kartowania skupisk, ich otoczenia, wydarzeń innowacyjnych oraz przeanalizowano wypowiedzi respondentów z badań ankietowych i wywiadów z ekspertami. Wskazano na planach obydwu miast (nie powołując się jednak na te ryciny w tekście) dwa skupiska w centrum Krakowa – Krowodrzę i Zabłocie oraz Wolę w Warszawie. Wśród pięciu rycin poświęconych Krakowowi, Zabłocie zaznaczono tylko na jednej.

W Krakowie do analizy przestrzennej otoczenia innowacyjnego zakwalifikowano 54 podmioty, w tym biura corworkingowe, fablabry, inkubatory, parki technologiczne oraz centra technologii. W przypadku Warszawy otoczenie innowacyjne było mniej zróżnicowane. Wśród 129 badanych podmiotów znalazło się 112 biur, ponadto fablabry, inkubatory oraz centra technologii. W stolicy brakowało parków naukowych i technologicznych. W analizie przestrzennej wydarzeń innowacyjnych (spotkań) autorka zakwalifikowała porównywalną liczbę spotkań dla obu miast – 1215 dla Krakowa i 1242 dla Warszawy.

Procesy gentryfikacji przedstawiono na podstawie zmian w latach 2013-2018 w liczbie osób w typowych dla gentryfierów grupach wiekowych (25-29, 30-34, 35-40 lat) oraz analizując wzrost cen lokali mieszkalnych. Zarówno w przypadku Krakowa jak i Warszawy zmiany w wybranych grupach wiekowych badanych terenów były wyższe niż średnie dla całego obszaru. Ubytek charakteryzował najmłodsze roczniki, wzrost dwie pozostałe grupy wiekowe. Zmianom liczby osób w badanych rocznikach, wyższych niż średnia, towarzyszyły wzrosty cen lokali mieszkalnych również przewyższających wartości średnie dla obu miast. Na podstawie tych badań autorka przypisała badanym dzielnicom fale gentryfikacji, wskazała na dominujący rodzaj tych procesów od pionierskiej w Krowodrzy przez instytucjonalną w Zabłociu do supergentryfikacji na Woli. Obu krakowskim dzielnicom towarzyszy zielona gentryfikacja, a także turystyfikacja w przypadku Krowodrzy. We wszystkich trzech przypadkach występowała gentryfikacja komercyjna.

Przeprowadzone szczegółowe badania, w tym również z ekspertami, pracownikami firm innowacyjnych i lokali usługowych, wskazują na właściwy wybór do badań dzielnic

innowacyjnych w obu miastach. Charakteryzują je cechy wspólne jak bliskość centrum, dobra komunikacja, występowanie licznych usług i wielofunkcyjność z których wynika możliwość zaspokajania potrzeb pracowników i mieszkańców zarówno w dzień jak i wieczorem. Różni je dominujący charakter – przemysłowy w przypadku Zabłocia, śródmiejski Krowodrzy i biurowy Woli oraz pełnione funkcje – mieszkaniowe w dzielnicach krakowskich i biurowa w Warszawie.

Druga część pracy, zajmująca połowę tekstu i cztery kolejne rozdziały wraz z wnioskami, prezentuje szczegółowo wyniki badań zarówno z pracownikami jak i właścicielami firm. Rozdziale IV zatytułowano *Wpływ działalności innowacyjnych na gentryfikację*. Omówiono w nim wybory lokalizacyjne firm innowacyjnych, powiązania między miejscem zamieszkania a miejscem pracy zatrudnionych w firmach oraz wskazano najważniejsze cechy miejsca pracy w opinii pracowników.

Badania wykazały różnice w czynnikach decydujących w firmie innowacyjnej o wyborze biura. W przypadku Krakowa była to lokalizacja, wielkość biura, możliwość aranżacji oraz cena za wynajem, zaś w stolicy na pierwszym miejscu znalazła się cena za wynajem, możliwość aranżacji biura, jego lokalizacja i wielkość. Większość pracowników firm nie kierowało się lokalizacją biura w stosunku do miejsca zamieszkania, wskazując za najważniejsze cechy okolic miejsca pracy na pierwszym miejscu dostępność komunikacyjną, a w dalszej kolejności ofertę gastronomiczną, usługową, występowanie terenów zieleni i rekreacji oraz infrastrukturę społeczną.

Rozdział ten kończy mało precyzyjna konkluzja, iż wybory firm innowacyjnych oraz ich pracowników, podobnie jak oczekiwania na zagospodarowanie przestrzeni, wpłynęły na badanych terenach na postępowanie procesów gentryfikacji. Należało tu, moim zdaniem, podkreślić przyciąganie na badane tereny ludzi młodych i wykształconych (cecha społeczna gentryfikacji) i rozwój usług (cecha materialna). Nie wspomniano o wpływie na ceny mieszkań, mimo iż jest to ważna charakterystyka procesów gentryfikacji.

Kolejny rozdział pracy pt. *Wpływ gentryfikacji na rozmieszczenie działalności innowacyjnych w przestrzeni miasta* rozpoczyna analiza atrakcyjności różnych typów środowiska miejskiego dla pracowników firm innowacyjnych. Poproszonym o opinie przedstawiono fotografie, spośród których mieli wybrać takie, które najlepiej oddają charakter okolic ich miejsca pracy. Uważam za poważne niedopatrzenie niezamieszczenie takich

fotografii w pracy – z jednej strony pozwoliłyby one czytelnikowi dokładniej poznać fizjonomię badanych obszarów, a z drugiej ocenić ich wybór do badań.

Mieszkańcy Krakowa wskazali przede wszystkim park technologiczny, zabudowę śródmiejską, biurowce i typowe osiedle mieszkaniowe jako najlepiej oddające charakter okolic miejsca pracy, zaś mieszkańcy Warszawy na pierwszym miejscu wymienili zabudowę śródmiejską, a następnie park technologiczny, biurowce oraz zabudowę poprzemysłową.

Badani pracownicy firm innowacyjnych zauważali przemiany związane z procesami gentryfikacji takie jak – wzrost liczby nowych firm, poprawa estetyki miejsca i oferty gastronomicznej, usługowej oraz wypoczynkowej, podobnie jak remonty istniejących budynków i budowę nowych. Z kolei prowadzący działalności usługowe wskazywali na atrakcyjność lokalizacji, szczególną atmosferę miejsca, stosunkowo młody wiek klientów i ich zamożność.

Niezwykle ciekawy okazał się ostatni rozdział, w którym zaprezentowano *Dzielnice innowacji w postpandemicznym świecie* omawiając hybrydowy model pracy i jego wpływ na rozwój dzielnic innowacyjnych i procesów gentryfikacji. Pod koniec 2022 r. (wtedy prowadzono badania) przyjęto model pracy hybrydowej w wielu firmach, co niejednokrotnie wiązało się z możliwością rezygnacji z części wynajmowanej przestrzeni. Pracownicy sami wybierali model pracy, zdalnie pracując w domu najczęściej w poniedziałki i piątki. Pandemia zmniejszyła także, co zrozumiałe, liczbę korzystających z lokali usługowych. Taki model pracy, zdaniem autorki, ogranicza gentryfikację w centralnej części miasta i przenosi ją na oddalone od niego tereny, co wspiera policentryczny rozwój miasta. Wskazano na cechy dzielnic innowacji, które zapewniają im przewagę wśród skupisk działalności innowacyjnych takie jak – elastyczność, wielofunkcyjność, centralność, otwartość, złożoność, tożsamość, innowacyjność. Podkreślona została rola władz miejskich w kształtowaniu dzielnic innowacji.

We wnioskach końcowych zaproponowano model wzajemnych relacji między rozwojem działalności innowacyjnych a procesami gentryfikacji w mieście w obrębie dzielnic innowacji. W modelu powinna znaleźć się, obok zmian zasobu nieruchomości, także zmiana cen lokali mieszkalnych, które analizowano w pracy. Na koniec autorka stwierdziła, iż gentryfikacja społecznie akceptowalna oraz powstawanie inkluzyjnych dzielnic innowacji możliwe jest tylko przy zastosowaniu modelu poczwórnej holisy, w którym obok biznesów, uniwersytetów i innych instytucji naukowych, rządu i władz lokalnych, partnerem jest również społeczeństwo.

Zestawiając zalety i pewne niedociągnięcia w pracy stwierdzam, że zalet jest zdecydowanie więcej i mają one większą wagę.

Do zalety pracy zaliczam:

- Ciekawy i bardzo aktualny problem badawczy
- Wykorzystanie całej gamy prawidłowych metod badań
- Liczne ilustracje – 51 rycin, 5 tabel
- Interesujące wnioski
- Stworzenie modelu relacji między rozwojem działalności innowacyjnych a procesami gentryfikacji

W grupie niedociągnięć mogę wskazać:

- Brak przeglądu literatury
- Brak fotografii przedstawiających badane tereny i obiekty badań
- Niepełna charakterystyka instytucji innowacyjnych – tylko lokalizacja i rodzaj działalności, natomiast brak liczby instytucji, zatrudnionych pracowników. W pracy powinien być zamieszczony (choćby w załącznikach) spis tych przedsiębiorstw z podziałem na lokalizację, liczbę zatrudnionych, profil działalności
- Mało cech demograficznych respondentów – miejsce zamieszkania to za mało, oprócz wieku i płci powinno być również wykształcenie oraz stan rodzinny.

Podsumowując - rozprawa doktorska mgr Karoliny Anielskiej jest, zarówno z metodologicznego jak i poznawczego punktu widzenia, opracowaniem wartościowym, dobrze udokumentowanym, prezentującym odpowiedni poziom merytoryczny i wzbogacającym dorobek polskiej geografii. W zakresie podejmowanej w pracy tematyki autorka wykazała się dobrą znajomością literatury, tak geograficznej, jak i z zakresu pokrewnych dyscyplin. Opracowanie napisane zostało poprawnym językiem (w tekście trafiają się nieliczne drobne niezręczności językowe), jak również starannie zredagowane, a jego strona edytorska nie budzi zastrzeżeń.

Wniosek końcowy

Przedstawiona rozprawa doktorska mgr Karoliny Anielskiej „*Relacje między rozwojem działalności innowacyjnych a procesami gentryfikacji w przestrzeni miasta*” spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim określone w art.187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, z późniejszymi zmianami*, i jest dziełem mogącym stanowić podstawę do ubiegania się o stopień doktora w zakresie geografii społeczno-ekonomicznej. W związku z powyższym wnioskuję o dopuszczenie mgr Karoliny Anielskiej do dalszych, przewidzianych prawem, etapów postępowania w przewodzie doktorskim. Ze względu na oryginalny temat i ciekawe wnioski wnoszę o jej wyróżnienie.

Łódź, dn.6.09.2023 r.

Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz